

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Темиртай Римтаевич Избастин
„Геополитическа ориентация и двустранни отношения: срещат ли се цивилизациите?
(На примера на казахстанско-българските отношения 1992-2012 г.)”,
представен за получаване на образователната и научна степен „доктор”
по професионално направление 3.3. политически науки
от проф. дфн Петър-Емил Митев

Дисертационният труд съдържа основен текст от 214 страници, приложения и библиография. Структуриран е по следния начин: Увод; Глава първа. Геополитика, геостратегия, междудържавни отношения, цивилизации; Глава втора. Евразийство и анализ на геостратегическата ориентация на Казахстан; Глава трета. Геополитическа ориентация и сътрудничество в сферата на сигурността; Глава четвърта. Геополитическа ориентация и икономическо сътрудничество; Глава пета. Казахстанско-българските отношения 1992-2012 г.; Заклучение.

Основният изследователски въпрос е: възможно ли е развитието на взаимноизгодни двустранни междудържавни отношения в контекста на различен геополитически избор. На тази основа са формулирани научни цели и задачи. Предмет на изследването е установяването и развитието на казахстанско-българските отношения в контекста на принадлежност към различна цивилизационна среда и на различен геополитически избор (с. 5-6).

Авторът на дисертацията, Темиртай Римтаевич Избастин (1957), е дипломат от кариерата, бил е консул в Германия, съветник в Австрия, а от 2009 г. е ръководител на дипломатическата мисия на Република Казахстан в България. Владее немски, английски, руски, български.

Несъмнено пред нас е нестандартен казус: авторът на дисертацията биографично е с повишена компетентност и повишена отговорност. Повишена компетентност, защото негова професионална ангажираност му осигурява необичайно висок достъп до информационни източници. Повишена отговорност, защото едни или други изследователски заключения могат да окажат влияние върху неговата практическа дейност, важна за развитието на отношенията между две държави.

Дисертабилност

Взаимодействието между цивилизациите още през 90-те години на миналия век зае централно място в теоретични дискусии. През XXI век придоби първостепенно практическо значение при решаването на глобални и регионални политически проблеми. Рисковете от сблъсъци, които, независимо от причините, могат да бъдат мотивирани с цивилизационно разминаване, нараства. От особена важност са възможностите за разбиране и сътрудничество между страните от Европейския съюз (ЕС) и Евразийския икономически съюз (ЕИС). В този контекст авторът разглежда и взаимоотношенията между Казахстан и България като две страни с различна цивилизационна принадлежност и геополитически избор. Теоретичните спорове се приземяват и верифицират чрез равносметката и перспективата в развитието на междудържавни отношения.

Темата е дисертабилна с висока обществена значимост.

Изследователският подход на автора се характеризира с няколко съществени особености.

Мащабност на обхвата. В изследователското поле попадат геополитическите школи, цивилизационните теории, евразийската концепция, предизвикателствата пред сигурността в Централна Азия, политическата стратегия на Казахстан, развитието на казахстанско-българските отношения. Широкият обхват е подчинен на научната цел на изследването. Поради това навлизането в различни подтеми не е плъзгане по повърхността, а разкриване на взаимовръзки.

Геополитически оптимизъм. Авторът изхожда от хипотезата, че „промяната и изборът на различни геополитически алтернативи не оказва с необходимост негативно влияние на развитието на взаимозгодни двустранни отношения” (с. 5). Има и песимистични сценарии, при които геополитическият избор може да окаже негативно влияние. Авторът се абстрахира от тези опции, за да разкрие по-пълно предпоставките и механизмите на положителната алтернатива.

Концептуална уникалност. В теоретичните основи на дисертационния труд е заложена казахстанска версия на евразийската идея, аргументирана и прилагана от президента на Казахстан Нурсултан Назарбаев. Понятието „Евразийски съюз” се асоциира преди всичко и изключително с Русия и нейния днешен президент. В сянка

остава фактът, че идеята за Евразийски съюз е лансирана още в средата на 90-те години от първия президент на Казахстан и световно известен съвременен държавник. В дисертацията казахстанската евроазийска концепция е развита и конкретизирана от автора Темиртай Избастин.

Приложни аспекти. Заключениета на дисертацията имплицират теоретичен стимул за практическо развитие на отношенията между две страни.

Аналитични резултати

Дисертацията се отличава със стройна теоретична архитектура. Казахстан и България са твърде различни по географско местоположение, природни ресурси и история, но имат сходни стартови позиции в началото на 90-те години, като принадлежащи към бившата социалистическа общност. Тръгват по различни орбити, обусловени геополитически и от техните национални интереси, правят различен и неслучаен геополитически избор, но техните пътища се пресичат в сътрудничество, чиято плодотворност може да се смята за доказана. Само на пръв поглед тази теза може да изглежда семпла. Изследването навлиза в дълбочината на многоаспектни обществени промени.

Сложността произтича от обстоятелството, че едновременно протичат процеси на различни равнища: *национално формиране, регионална консолидация и глобализация*. В развитието на Казахстан тези равнища са открити и задълбочено са анализирани в дисертацията.

Казахстан стартира с формирането на съвременна нация-държава; в началото на 90-те казахите не са дори мнозинство от населението. Докторантът приема българската нация-държава като даденост към началото на изследвания период (1992 г.). Подходът е методологически оправдан, но в интерес на точността и тук има динамика. Ако Казахстан в хода на прехода постига консолидация и чрез доминиращо етническото присъствие на казахите, у нас същият ефект се получава по обратния път: етническите българи се отказват от претенцията за абсолютна доминация (постигната чрез насилствено „побългаряване“ на етнически турци, роми и помаци) в името на национално помирение.

Регионалното формиране при двете страни също е различно. Казахстанският казус отново е по-сложен и проблематизиран; в този аспект дисертацията е особено информативна, интересна и теоретично значима. В началото на 90-те години Европейската общност вече има дълга история, тя е стабилизирана и се трансформира в

Европейски съюз. От България се иска да приеме европейските правила и да ги интериоризира. По същото време постсъветското пространство е хаотично. Накъде да се тръгне е ясно само в Прибалтика. В новите държави избухват национализми. Зейва вакуум в сферата на сигурността, фрапиращ в Централна Азия. Трябва да се вземат предвид тези обстоятелства – фиксирани в дисертационния труд, за да се оцени политическата инициатива на Казахстан с идеята за Евразийски съюз и действията за неговото осъществяване.

Висока стойност има направеното от автора сравнение на Евразийския икономически съюз и Европейския съюз. Изпъква обстоятелството, че в ЕИС има стартов дебаланс с териториалното, военното и икономическото надмощие на страна като Русия. При все това дисертацията дава да се разбере (без да е подчертано) значението на диалога Москва-Астана за формирането, функционирането и перспективата на Евразийския икономически съюз. Трудно е да си представим ЕИС не само без Русия, но и без Казахстан. Би могло да се направи условно сравнение (не е направено в самата дисертация) с оста Париж-Берлин в подготовката и развитието на Европейския съюз. Русия и Казахстан са двете единствени – географски погледнато – държави, разположени и в Европа, и в Азия. Казахстан е втората след Русия по територия, природни ресурси и БВП. По силата на неравенството между потенциала на страните-участнички, перспективите на съюза са обременени с рискове от хегемонизъм. Позицията на Казахстан придобива особено значение. За неговата балансираща роля важна роля играе приоритетното развитие на връзките с ЕС, както и участието в глобалното икономическо и политическо сътрудничество. От данните, приведени в дисертацията, личи, че между първите 11 страни във външната търговия на Казахстан общо 8 са от Европа, 7 - от ЕС. По този начин се хвърля евразийско-европейски мост. По него минава и сътрудничеството с България.

Докторантът е постигнал повече от поставените си задачи: разкрива преплитането и взаимното обуславяне на два базови процеса, които могат да изглеждат паралелни: националното държавно формиране и наднационалната регионализация. Феноменът е теоретично недостатъчно изследван. Поради това изглежда парадокс Шотландският казус (съчетание на национален „сепаратизъм” и европейски „интегризъм”). Впрочем определена взаимовръзка има и в българския преход. Фундаментален геополитически факт - освобождаването на българското национално съзнание от бремето на балканския иредентизъм, беше предпоставка за европейската интеграция на страната. И в двата казуса – казахстанския и българския, национално-

държавното развитие не само определя геополитическия избор, но и се оптимизира чрез него.

В дисертацията съществено място е отделено на системата за сигурност в Централна Азия, проблемите, с които се сблъсква и насоките, в които се търсят решения. Анализът на автора откроява сблъсък на четири различни геополитически проекта - Евразийският съюз, китайският път, западният и ислямският модели, както и ситуация на „политическа неопределеност” в резултат на „мултивекторна външна политика” на централноазиатските държави. Ще подчертая изключително компетентния и критичен анализ на действащите в района международни организации (СВМДА, ОДКС, ШОС). Специален интерес предизвикват оценките за разликата между китайското и руското разбиране на ШОС, както и за интереса на Индия и Пакистан към тази организация.

Политиката на Казахстан, аналитично разгледана в дисертацията, е заредена с многопосочна демократичност. Тя е:

- За евразийска икономическа интеграция, но на равнопоставена основа, срещу пренасяне на централизма, характерен за СССР, в отношенията между страните от ЕИС. Според автора този проблем е специфичен за ЕИС в сравнение с ЕС. Можем да се съгласим с него, с уговорката, че макар и с друго значение и основателност в Европа нарастват опасенията от „германизиране” на съюза.
- За конструктивни икономически и политически връзки с Китай в рамките на ШОС, но срещу „китаизиране” на Централна Азия.
- За участие в глобалното международно сътрудничество, но срещу хегемонизъм в еднополюсен свят. Едва ли трябва да се споменава чий са претенциите за световен лидер. Позицията на Казахстан, изразена категорично от Нурсултан Назарбаев, е за многополюсен свят като условие за успешно решаване на глобалните проблеми.

Така Казахстан играе многоаспектна балансираща роля на световната геополитическа сцена – чрез участието в ЕИС и ШОС, както и в международните организации. И в самият ЕИС, като най-голяма след Русия, най-богата и най-успешно развиваща се страна.

Обилно документираните анализи на автора са не само интересни, но и поучителни за българската аудитория. През 1992 г. България има стартово предимство. През 2002 г. и двете страни получават международно признание за функционираща

пазарна икономика. С известна разлика: Казахстан получава първи това признание от страните в ОНД, България е на източноевропейската опашка. В 2012 г. Индексът за икономическа свобода поставя и двете страни в една група – „умерено свободни икономики”, но разликата се запазва: Казахстан е преди¹, а България след страните от „своята” група.

Казахстан се сблъсква с повече проблеми, но изминава с по-голям успех периода на прехода. Погрешно е да се мисли, че природното богатство на страната осигурява нейния успех. По-голямото богатство само по себе си означава и възможност за по-голямо разграбване. Авторът разкрива защо това не се е случило.

Историята е поливариантна. В случая с Казахстан, както показва дисертацията, реализирането на оптималния вариант е свързано с ясна геополитическа визия, с мощно интелектуално присъствие, с научно обоснована политика. Авторът основателно е изтъкнал и личната роля на Нурсултан Назарбаев, и особеностите на полупрезидентската институция на страната, включително особения статут „първи президент”. Самият факт, че държавен глава се ангажира с теоретична концепция, е достатъчно интересен за политолозите. Среща се и в европейската политическа практика, достатъчно е да се припомни неоконсервативната парадигма на Маргарет Тачър или *New Labour* на Тони Блеър. Но вниманието, което отделя казахстанският президент на теорията, е необичаен феномен.

Разбира се, в сила е и обратното заключение: отклонението от оптималния вариант може да говори за интелектуални дефицити.

Докторантът е посочил, че в България атлантизмът и европеизмът са се разглеждали като различни, но сродни алтернативи (с. 144). В българския преход европейската перспектива придоби още в самото начало обществен консенсус. Това улесни геополитическия избор. Но „път към Европа” се виждаше с различни публично анонсираните маршрути – „през Вашингтон” и „през Босфора”, т.е. през Истанбул, или не така откровено изразено – „през Москва”. На научни форуми бяха предложени на дискусия разписани варианти на „американизация” („балканоамериканизация”, аналогична на „латиноамериканизация”), „европеизация”, „славянизация” и

¹ Казахстан (65) е преди Киргизия (88), също с „умерено свободна” икономика, следвани от „главно несвободни” икономики като Азербайджан (91), Молдова (124), Таджикистан (129), Русия (144), а в последната група са „репресивни” икономики: Беларус (153), Узбекистан (162), Украйна (163), Туркменистан (168).

„ориентализация”. Нямаше обаче никакъв политически отзвук, въпреки че на един от тях взе участие президента на страната.

Според методологическия подход на автора така както национално-държавното изграждане протича в контекста на регионализацията, формирането на регионите става в рамките на световно-историческото развитие.

Глобализацията е прогресивен обществен процес, който превръща хората по света в членове на Човечеството, придава на човешката общност по-висок ранг на значимост в сравнение с досегашните национални и настъпващите регионални приоритети. Самата глобализация обаче е многофакторно обусловена и многовариантна, съдържа шансове и рискове. Ролята на различните държави в този процес не може да бъде еднаква от геополитическа гледна точка и заедно с това е въпрос на избор. Дисертацията разкрива стремежа на Казахстан да съдейства за този процес и заедно с това да го оползотворява, включително чрез възможностите за интелектуално въздействие.

В този контекст придобива значимост и сътрудничество на България и Казахстан, едновременно взаимноизгодно и знаково.

Критични бележки и въпроси

Правя тези бележки преди всичко с оглед на по-нататъшна работа на автора по темата.

В раздела „Идеи за геополитиката” мисля, че следва да намерят място изследванията на гръцко/римският историк Полибий и неговия китайски съвременник Съма Цян. Техните произведения се отличават не само с мащабност на обхвата, но и с това, че съдържат – за първи път! - философия на историята. Съпоставянето им е особено плодотворно именно от гледна точка на задачите, които си поставя авторът. Двама велики историци в две несвързани помежду си различни цивилизации стигат до сходни заключения за закономерности в смяната на политически режими и династии.

Авторът пише, че „руската душа” е изразител на „руската идея” (с. 26). Не е ли по-вярно да се каже обратното: „Руската идея” е израз на „руската душа”? В същия смисъл „протестантският разум” би могъл да се разглежда като израз на немската (европейската) „душа”, доколкото последното понятие е приложимо в науката.

Вторият ми въпрос е свързан с актуални събития. По какъв начин авторът вижда последствията за Казахстан от реализацията на изключително мащабния китайски проект „Един пояс, един път”? В дисертацията геополитическият избор на Казахстан е

определен като алтернатива на евразийския и азиатския избор. Подчертано е значението на сътрудничеството не само с Европа на Запад, а и с азиатските страни на Изток, сред които най-значим е Китай. Новият „Велик път на коприната” създава нови възможности, но може би ражда и някакви нови опасения за геополитическо дебалансиране на региона.

Научни приноси

Приемам приносите, посочени в автореферата.

Мога да прибавя, че те имат не само теоретична, но и научно-приложна, практическа стойност. Оптимистичната геополитическа теза, развита в дисертацията, е доказана теоретично и са налице достатъчно предпоставки за практическа реализация. Дисертационният труд има значение и за по-нататъшните изследвания на постсоциалистическия преход както чрез сравнение между страните от постсъветското пространство, така и в Източна Европа. Паралелът България-Казахстан е първа крачка в тази насока.

В някои отношения аргументацията на автора надхвърля неговата теза: изборът на различни геополитически алтернативи от типа на ЕС и ЕИС е израз на регионализацията, която е част (степен, етап) от глобалния процес.

Публикации

По темата има две публикации, които съдържат основни тези и приносни моменти.

В заключение, дисертационният труд на Темиртай Римтаевич Избастин „Геополитическа ориентация и двустранни отношения: срещат ли се цивилизациите? (На примера на казахстанско-българските отношения 1992-2012 г.)” отговаря напълно на изискванията за получаване на научната степен „доктор” по професионално направление 3.3. политически науки. С пълна убеденост препоръчвам да му бъде присъдена тази научна степен.

2 юли 2015

Рецензент:

Проф. дфн Петър-Емил Митев